

Tradisjon og minne frå oppvekst og liv attemed ånå

TOBIAS SKRETTING

Om fisket i gamle dagar

Når eg refererer til Peder O. Njærheim, (f. 1879), mor sin morbror som eg i 1959 overtok gardsbruket her på Njærheim etter, nemner eg han med same namnet som den stolte mora Dorte nytta: Peder Okka.

Aure og ål har vore viktige fiskeslag, særleg då i sidebekker og i dei øvre delane av vassdraget. Peder Okka fortalde at han som barn og ungdom fiska aure når flaumvatnet gjekk innover grasmarka. Då sette han små bakkar (snøre med makkakrok) på grunnane og kunne få "på stampavis" med fin aure. Sjølv har eg som barn vore med min morbror Peder Kvia og lystra aure i Kviabekken. Me gjekk ein mørk kveld med karbidlykt og stakk auren med ein fleiranga gaffel med mothakar. Me hadde eit stort knippe med fisk med oss heim. Det hende også at me fekk stor aure når me gjekk og rek. Den største eg har fått, var 4,5 kilo. Og eg hørde også om store ruggar på over 6 kilo.

Ola J. Haugland (f. 1899) fortalde (1980) at det var vanleg oppover i Timesokna å ha ei tønne nedsalta ål til vintramat. Ålen vart særleg nytta attåt komla. Og det er tradisjon fleire stader på Jæren at det skulle vera "ådladott" i komla, sjå til dømes i boka "Folkeminne

frå Ognæheia – Eit dugnadsarbeid år 2000" s. 69-70. Der skriv Audun Øyri om fleire gode matretter av ål. Men laksen har til alle tider vore den mest verdfulle fisken i åa, og truleg også det fiskeslaget som alltid har vore størst i oppfiska mengd. Laks har vore fiska frå Arilds tid med diverse reiskap og metodar. Retten til fisket har alltid følgt gardane som ei "tilliggende herlighet". Frå Hauglandsbrua og ut til sjøen har garn vore vanlegast, både som setjegarn og ved reking. Fleire stader var det også lødd opp lange mærgardar som styrde fisken inn i ein mærkasse. Både for desse og for setjegarn var det reglar for kor mykje av åa som kunne stengjast, og det var fleire rettsaker om dette, særleg mot presten på Hå som kunne vera svært huga til å grava til seg meir enn som rett var. Eg hugsar restar av slike mærgardar ved hengebrua på Hå og på Nesheim/Njærheim rett nedanom Rv 44. Ved senking av åa rett etter krigen vart desse gardane fjerna.

Som sagt har garnfiske vore det vanlegaste i nedre del av åa, både med setjegarn på stader som høvde til det, men helst ved reking. Det føregjekk i dei lange, rolege hølane frå og med "Troje" nedanom Hauglandsbrua og ned til Nærlandshølen ovanom hengebrua. Når

me rek, gjekk me ein på kvar side av åa og styrde garnet, som dreiv med straumen, med snøre. Det eine av desse, her alltid på Njærheimsida, var så langt at det nådde mest to gonger over åa slik at garnet kunne takast inn på andre sida. Dette snøret kalla me "regesnøre". Snøret på andre sida var kortare og vart kalla "feste". Snøra var av hamp, seinare nylon. Frå gammalt av var garna av lin, med hamptenel, kork til flå og små blyplater tvinna rundt aurtenele til søkkje. Om lag 1950 kom garn av nylontråd med blytened'l, snøre med blyvekter innlagt. Og samstundes begynte dei ivregaste å binda garn av sen. Då kunne ein gå og reka sjølv i dagsljøs. Me bruka helst sen nr. 35 til slike garn.

Om sommaren gjekk me helst med såkalla "småbindt" garn, om hausten heller "storbindt". Eg har eit småbindt lingarn som Peder Okka har bunde om lag 1910-20. Det er felt på enkel hamptenel i botn og bryst, dobbel flåtenel, 12,5 m breitt, 4 m djupt, 13 korkflå og 26 bly. Maskelengd 11,5 cm. Det vart nytta noko breiare garn i Breiangjen og Nærlandshølen der åa er breiare enn lengre oppe. Eg har også eit nylongarn, truleg felt av Ole "Bakk" i slutten av 50-åra. Måla er omtrent som for lingarnet. Dette garnet er felt på nylonsnøre med blytenel i botn. Det var mykje lettare å greia ut garn med blytenel. Dei gamle blya var leie til å snurla seg opp i busen. Eg har også sengarn som eg har bunde sjølv, og sengarn felte av kjøpt bus.

Eit særleg kastenotfiske føregjekk utanfor elveosen, andelslaget Haavågs Laksefiskeri. Grensa for dette fisket gjekk ved "Hedlå", grensestein mellom Vågen og sjøen. Dette fisket er ennå matrikulert med

eige gardsnummer 9 i Hå. I 1730 åtte Kongen halvparten, Jon Tollakson Skeie og Paul Grødeland den andre halvta. Men i 1906 er rettane samla på lokale hender: Jon Hansson Obrestad eig 1/4 og dei Nærland 3/4. Dette fisket vart drive fram til om lag 1950 og kunne gi stor fangst i gode kast. Nå er det ikkje i aktivt bruk.

Eit anna særskilt fiske var setjegarnfiske i Vågen. Dette var utlagt frå bruka på Nærland som hadde kvar sine dagar. Også dette fisket kunne gi god fangst, men har ikkje vore drive etter krigen.

I krigsåra 1940-45 var det stopp i alt fiske ved sjøen for skuld minelegging og andre restriksjonar frå krigsmakta. I desse åra var det heller ikkje utleige av fisket i Podlane, men det hende at grunneigarane gjekk og rek med garn, særleg då i Presthølen. Sportsfiskarane og grunneigarane i Time lika lite at me fiska med garn. Og frå 1975 har alt slikt fiske i åa vorte stoppa, truleg for godt.

Frå gammalt vart det også drive med lystring og stikking av aure og laks, særleg då i øvre delen av åa og i sidebekkene. Men dette fisket har vore ulovleg lenge og er nå heilt slutt. Og i hølen under Fotlandsfossen i Time kunne det stå mykje laks etter flaumen. Når så vatnet minka, kunne fisken takast opp med hov. Dette er sjølv sagt også eit avslutta kapittel nå.

Stongfiske – "sportsfiske"

Eg reknar med at det like frå forhistorisk tid har vore fiska med stong med snøre og eigna krok. Men slik som me i dag tenkjer på stongfiske, har det nok ikkje eksistert

Frå 1880-åra til 1914 fiska ei gruppe engelskmenn kvar sommar i den nedre delen av åna. Oline og Torger på Nærland var vertskap for desse fiskarane frå byen Chester i 1890-åra. Foto: Douglas Dobie. * Statsarkivet i Stavanger.

før frå siste halvta av 1800-talet. Og det fisket som me ser i dag, er på mange vis eit dekadent utslag av overflods- og forbrukarsamfunnet, i stor grad prega av snobbete motemerkevarer både når det gjeld fiskeutstyr og klede.

Dei første sportsfiskarane her utpå Jæren var nok både engelske fiskarar og såkalla "condisjonerede" byborgarar frå Stavanger som ferierte på landet om

somrane. Me kjenner til engelske sportsfiskarar som kom kvar sommar og leigde seg inn i heimen til Oline og Torger Edland på Nærland i åra 1880-1914. Dei fiska då særleg i Podlane og betalte nok både for dette og for opphald. Det meste av fisken hamna nok i saltetønnene på Nærland som vintermat til mange svoltne munnar. Peder Okka fortalde frå sine ungdomsår i arbeid hjå Torger Edland at arbeidsfolka rekna

slik salt laks for svært simpel mat.

Stavangerpresten Jonas Dahl skriv om dagstur til Hå prestegard og "Min første Punds-Lax". Han er kvikk til å koma seg til åa: "Først i Rock-pool, som Engelskmændene kalder den. – Nei – aldeles forgjæves. Saa i the Gunnar-pool. Nei – ikke Fornemmelse. Derpaa i the Stone-pool." Storfisken på 1 Bismerpund og fire Mærker – om lag 7 kg – haler han opp frå the Priest-pool til stor jubel frå to prestungar, seinare også frå heile familien med far sjølv, Karenos Theodor Holm (prest i Hå 1885-1906) i spissen.

Jonas Dahl fortel også om ei ferd "Langs Udjæren" derhan, for å sleppa forbi all tarerøyken som låg innover stranda frå Revtangenen og sørover, fekk båtskyss sørover med den lokale skrøneforteljaren "han Gabrel": "Saa strøg vi Fordevind langs Saltesanden, slørte ind forbi Raunen, og endelig kjørte han mig langt op i Nærlandssanden, tog mig paa Ryggen og bar mig tørskod paa Land, for jeg vilde op til Torger Nærland, som jeg havde boet hos en hel Sommerferie i Egenskab af Familiefader og Laxefisker".

I ei anna lita skisse – "Ogsaa en 17. Mai" – har Dahl ei fornøyeleg skildring av togturen ut til aurefiske i Orrevatnet, der han observerte 3 konkurentar. To gjekk av på Klep Station, men: "Den drabeligste derimod, Nimrod kaldet, gik som jeg af på Thime. Han var klædt i fuldstændig engelsk Fiskerkostume og overhængt med saa komplet et Udstyr, som nogen Sportshandlers Vindu." Å ja, me kjenner vel typen også i våre dagar! Eg kjenner ikkje til at dei engelske fiskarane kom att her etter 1. verdskrigen. Men det er tydeleg at dei både

har vore med og lært frå seg flugefiskesporten og ikkje minst har sett eit varig preg på stil, utstyr og grunnleggjande tenkjemåte i høve til slikt fiske.

I den nedre delen av åa, Podlane, er det som regel råd å få fisk gjennom heile sesongen, i motsetnad til lenger oppe der fisken må ha flaum for å gå opp. Dei gode fiskehølane nedanfor hengebrua har slik vore attraktive for sportsfiskarane. Og grunneigarane på Hå og Nærland har alltid fått god pris for fiskerettane i Podlane. Slik har fisket her vore leigd bort i alle åra også etter at engelskmennene slutta av (bortsett då frå åra 1940-45). I mange år var det byfolk som leigde fisket, me høyrde berre snakk om "Haugen og dei" (bilfirmaet Holst & Hauge). Men med velstandsauken etterkrigen har dei fleste entusiastane fått råd til å hengja seg på. Og i dag er det nok ein meir blanda gjeng som fiskar i Podlane, eit av dei mest ettertrakta fiskevalda i landet.

Som sagt var det garnfisket som fanga størst interesse lokalt her i nedre delen av åa. Men dei aller fleste hadde også fiskestenger på garden. Kvar vår fekk Emelankton Aadnesen på Nærbo, seinare også Moien, heim ein bunt med lange bambusstenger. Ei slik snau bambusstong kosta ikkje så mykje. Og dei ivregaste stongfiskarane ville helst ha ny stong til sesongen ettersom bambusen hardna og vart stivare med åra. Bøylar og toppauga for snøret bøygde me til sjølv av messingtråd og festa med trådsurring eller svart tjøreband. Peder Okka fortalde at han i ungdommen ikkje nytta snelle, men berre festa snøret noko inne på stonga som sikring før festet på den spinkle tuppen.

Jonsahuset på Nærland.
Foto: Steinar Sandvik. * Jærbladet.

Men slik eg minnest det, hadde alle snelle, som då sjølvsagt vart flytta over på den nye stonga. Og dei fleste fiska med fluge, meir sjeldan med sluk. Makk vart berre nytta av born som fiska etter aure og ål.

Stonga var helst til fiske i helgefredinga – frå fredag klokka 18.00 til måndag klokka 18.00. Men dei ivregaste tok gjerne også ein tur om dagen når det var fin flaum og det var for ljust til å reka. Her på Njærheim minnest eg særleg "Olav te Kongvarden", Peder Ellingsen og sonen Einar som flinke og ivrege stongfiskarar. Det var også alltid kjenningar og folk frå dei næraste tettstadane som kom og spurde om å få fiska. Slik eg minnest dette, fekk alle som spurde, lov. Og eg trur ikkje at nokon trong å betala for å gå og fiska

med stong.

Peder Okka fiska ikkje mykje etter krigen. Men han hadde vore ein svært flink fiskar like frå barneåra. Erik Øgård var betjent på Opstad og budde i eige hus på Nærbo. Han hadde innreia eit kammers til frisørsalong og klipte gitar og mannfolk om kvardagskveldane. Eg sat mange gonger der i lag med andre karar som venta på børt. Og drøset gjekk. Erik var også ein ivreg fiskar. Og ein gong eg sat i stolen, fortalde han om ein fisketur i Podlane:

"Der var fisk nok, men eg hadde stande lengje og ikkje fingje en einaste fisk. Så kom an Peder Njærei gåande oppøve ifrå sjøen. "La meg få låna stongjå di", sae an. Og det va gutt så kunne fiska. Eg he aldre sitt nogen leggja fluå så fint på vatne, og akkurat der an ville ha in. Å du, det va en fornøyelse te sjå meisteren i aksjon! Og enten du trur meg helle ikkje, på en liden halvtime så hadde an landa 9 svidde. Men då fekk eg ei av an!" Eg spurde sjølvsagt Peder om dette dagen etter, og han sa at han hugsa godt den fiskeepisoden. Magnus Monsen frå Nesheim var her hjå Peder Okka som dreng etter konfirmasjonen. Faren, Tobias Monsen, var trimening til Peder. Han kom til Peder og ba han ta an Magnus te dreng og gjera folk av an! Peder fortalde mykje om denne ungguten, som nok var litt av ein villstyring. Mellom anna fortalde han om gutungen Magnus som lika så godt å fiska i åa. Han sette ofte kroken fast i botnen og sleit av snøret. Men då han så ein gong kom heim med ei stor svidde, vart mora godt i laget. Og ho skrøyte til kven som ville høyra på, med noko jærtillpassa Fjalerdialekt: Magnus han møsta både

fluga og skjei, men no fekk han det att!

Og jau, det vart nok folk også av Magnus. Men ein hardhaus var han heile livet. Han hamna som industriarbeidar i Sauda. Og interessa for jakt og fiske varde livet ut. Eg minnest han kom her til Njærheim ein tur kvar sommar for å treffa ungdomskameratar og gå nokre dagar med stonga ved åa. Og gjennom tidene har det vore mange slike som fekk ei livslang interesse for, og gleda av naturen og friluftsliv alt i gilde barneår i leik ved åa.

Som ein liten kuriositet må nemnast den såkalla "fiskeboksen", forlauparen for slukstonga. Det var nok i 50-60-åra dette. Ein tom hermetikkboks vart utstyrt med ein trepinne på tvers til handtak i den opne enden. Så surra me på 40-50 m. med sen, festa sluken i enden, held boksen i handtaket med ei hand og svinga den andre flott med sluken til lange kast utover vatnet. Og så var det berre å vinda inn i passeleg fart og venta spent på napp. Det var nok helst i sjøen denne reiskapen vart nytta. Men særleg ungar og ungdom prøvde seg også i åa, med meir eller mindre hell. Og det gjekk ikkje

lang tid før smarte forretningsfolk overtok marknaden med lansering av den nye slukstonga.

Då eg var barn, laga eg også ein oter og stelte til med aurefluger. Eg hadde budd eit par år attmed Lode-tjørna og var van med oterfiske der. Og i Lode-tjørna var det mykje fin aure då, i åra rett etter krigen. Men det var ikkje så lett å få oteren til å gå skikkeleg i åa. Og det vart ikkje så mange gongene han var i bruk. Men eg har han ennå – som eit lite minne frå gilde barneår ved åa.

Ja ja, slik hadde me det her på Njærheim. Og eg reknar med at det var nokolunde eins langs heile åa fram til 1975 då garnfisket vart stoppa. Eit hovudargument for å ta frå oss denne nedervde retten, var at fisket skulle "demokratiserast" og gjerast tilgjengeleg for alle.

Nå er det vorte likt i heile åa som det var før i Podlane med engelskmennene og "Haugen og dei". Og interessa for fisket og åa som ein levande og verdfull del av garden og heimen fell meir og meir bort.